

Песента на сирените

Да започнем с една история от странстванията на Одисей. В Дванадесета песен на „Одисея“ нашият герой тъкмо се кани да напусне острова на богинята Цирцея, когато тя му дава безценни съвети как да преодолее следващия етап от своето пътешествие. Строгите ѝ инструкции гласят:

„... Но чуй по-нататък
моите думи, които след време сам бог ще ти спомни.
Ти край сирените първо ще минеш. С пленителна песен
те омагьосват плувците, които към тях се насочват.
Който до тях доближи, без да знае, и чуе гласа им,
никога той се не връща и нито децата невръстни,
нито съпругата нявга дома ще го срещнат щастливи,
него веднага омайват сирените с глас сладкозвучен,
седнали в цветна ливада, от всички страни обградени
с купища кости на хора изтлели и с кожи изгнили“.

Одисей изслушва внимателно плана на богинята: да запуши със сладък восък ушите на екипажа, за да не могат другарите му да чуят зова на сирените, а едновременно с това здраво да завържат за мачтата самия него, за да може той да направлява кораба, докато целият екипаж не ги отmine и не се озове в безопасност.

Одисей следва стриктно този план. Както може да се очаква, щом песента на сирените достига до ушите му, той нарежда на хората си да го развържат, за да последва този зов. Но екипажът следва инструкциите и го развързва едва когато корабът се оказва достатъчно далече, за да не може Одисей да чуе сирените.

Този образ е сред най-силно въздействащите в Западния канон: Одисей е завързан за мачтата, бори се с въжетата, с които сам е наредил да го овържат, тъй като много добре знае какво ще се случи. Въпросният образ достига до нас през вековете като метафора на най-различни неща. Грях и добродетел. Изкушенията на плътта и силата на волята да им устоим. Наркоманът, който изхвърля хапчетата си в тоалетната, а после изпада в абстинентна криза и се моли за още дрога. Това е образ, който илюстрира фройдистката борба между Его (Аз) и Ид (То), между това, което искаме, и това, което знаем, че не бива, не можем да получим.

Всяка визуална интерпретация на сирените, която съм срещал, може да бъде описана като – поради липса на по-подходяща дума – изкусителна. Като започнем от Шекспир и Ралф Елисън и преминем през цялата литература, ще установим, че сирените най-често са метафора на женската сексуална съблазън. В „Одисей“ на Джеймс Джойс Блум разказва как мъжът, влюбил се в госпожа Блум, „веднага се поддава на обаятелните ѝ съблазни, омаян от сладкозвучния глас на сирената, и на мига забравя дом и други задължения“.

Имайки това предвид, трудно можем да свържем първоначалното значение на думата, която използваме днес, за да опишем натрапчивия вой на устройствата, монтирани на линейки и полицейски автомобили. Между тях обаче има връзка – и то дълбока. Именно

тя вдъхнови написването на тази книга и играе ключова роля за разбирането на живота през XXI в.

Останете ли достатъчно дълго на кръстовище в който и да било по-голям град, покрай вас неизменно ще профучи линейка, пожарна или патрулка. Заминете ли в чужбина, този звук ще се открие като неизменна част от сетивната тъкан на усещането за нещо чуждо, което изпитвате. Защото, където и да се намирате, воят на сирената ще ви прозвучи едновременно като познат и като чужд. Усещането за нещо чуждо се дължи на обстоятелството, че в различните държави сирената звучи по различен начин – по-продължително, с два тона или пък по-остро и пронизително. Дори никога да не сте чували този звук, пак ще разпознаете, при това мигновено, неговата цел. Заобиколените сте от език, който може би не говорите, или храна, която никога не сте опитвали, но сирената неизменно излъчва универсално послание. Целта ѝ е да привлече вашето внимание и тя винаги я постига.

Във вида, в който я познаваме днес, сирената е изобретена през 1799 г. от шотландския полимат Джон Робинсън. Той се нарежда сред онези видни фигури на Просвещението, които се занимавали с всичко – от философски до инженерни науки. Първоначалната му идея била да изобрети музикален инструмент, но от нея не излязло нищо. Сирената приела съвременната си форма и функция едва в края на XIX в. През 80-те години на същия век един френски инженер и изобретател, който проектирал кораби, задвижвани от електричество (и следователно доста безшумни), използвал електрически сирени, за да предотврати корабокрушения. (Той дори имал яхта, наречена *La Sirène*.) Новата технология сравнително бързо си проправила път до сухоземните превозни средства – например пожарните коли, където заменила използваните до онзи момент камбани.

Както сирените изкустителки от митологията, така и сирените, съпътстващи градския пейзаж, приковават нашето внимание въпреки волята ни. Този житейски опит, резултат от настойчивата песен или вой на сирените, се превръща в перманентно състояние, съпътстващо живота ни. Ние никога не сме свободни от техния зов.

Вниманието е неизменна част от житейската ни същност. Всеки миг, в който сме будни, ние обръщаме внимание на нещо, независимо дали става въпрос за позитивен избор или за избор, извършен под принудата на някого или нещо. Тези мигове на внимание се натрупват и в крайна сметка образуват нашия живот. Както пише Уилям Джеймс в „Принципи на психологията“ (1890), „това, което наричаме опит, се обуславя изцяло от това, на което се съгласим да обърнем нашето внимание. Едно нещо може да попадне пред погледа на човек стотици пъти, но ако той упорито не му обръща внимание, не можем да заявим, че това нещо е влязло в състава на неговия жизнен опит“.

Започваме все по-силно да изпитваме усещането, че нашият опит е нещо, с което не сме напълно съгласни, и това чувство създава известно разминаване или дори своеобразна пропаст. Властта ни над собственото ни съзнание започва да се клати. Вътрешният ни живот се променя по абсолютно безпрецедентен начин. Това е валидно за всяка страна и култура по света.

Тази сутрин седях на дивана с моята прекрасна малка дъщеря. Тя е на шест години и сладкият ѝ нежен дъх гали лицето ми, когато се стгушва в мен с книга в ръка и ме моли да ѝ почета, преди да я заведе на училище. Вниманието ѝ е чисто и искрено. В живота няма нищо по-хубаво. Въпреки това изпитвам желанието да посегна към онова малко

устройство в джоба, което толкова често приковава вниманието ми. Преодолявам го с минимално усилие. И все пак смартфонът ми сякаш тупти там като пръстена на Ам-гъл.

Способността ми да отхвърля слабото му въздействие означава, че още съм жив, че съм пълноценен човек. В онези срамни моменти, когато му се поддавам обаче, започвам да се чудя какво всъщност съм, в какво съм се превърнал. Продължавам да се връщам към думите на Уилям Джеймс за „това, на което се съгласим да обърнем нашето внимание“, тъй като думата „съгласим“ носи огромна тежест в тази формулировка. Дори призивът да обърнем внимание на нещо да идва отвън, Джеймс е убеден, че в крайна сметка от нас зависи накъде ще го насочим, тъй като за целта е необходимо нашето съгласие. Той обръща особено внимание на въпроса за свободната воля – притежаваме ли я наистина и чрез какви механизми функционира тя. За него „усилието на вниманието“ – да решим накъде да насочим нашите мисли – е фундаментално проявление на свободната воля. Той дори поставя равенство между тях. Нищо чудно, че се чувствам отчужден от самия себе си, когато смартфонът в джоба ми ме кара да върша нещо, което ми се струва против волята ми.

Воят на сирената на линейката може да бъде особено досаден в един шумен многолюден град, но той поне изисква да му обърнем внимание, следвайки общественополезна цел. Сирените от гръцката митология изискват да им обърнем внимание, за да приближим собствената си смърт. Това, което Одисей направил с въска и въжетата, е равностойно на активен опит за управление на собственото внимание. Този откъс от Омировия епос може да звучи изключително драматично, но за нас, от гледна точка на нашата епоха на внимание, изглежда твърде прозаичен. Защото да живеем в това съвремие както онлайн, така и офлайн означава да се гърчим в безкрайни опити да се освободим от въжетата, с които сме завързани за мачтата, да се борим да установим контрол над собственото си същество в момент, когато към нас са оправили своя зов безброй хора, електронни устройства, фирми и недоброжелателни субекти от един или друг вид, които се опитват да приковат нашето внимание.

Това на практика е светът, който ние сме създали за нашето съзнание. Е, може би не точно „ние“. Нашето собствено участие в създаването на икономическите и институционалните основи на епохата на вниманието е твърде спорен въпрос.

Комбинацията между дълбоки биологични инстинкти и итеративния гений (този, който залага на постоянно търсене, изследване, усъвършенстване, за разлика от инстантния гений на внезапното просветление тип „Еврика!“) на глобалния капитализъм означава, че ние сме обекти на безкраен процес на експериментиране, в който някои от най-големите корпорации в историята на човечеството влагат милиарди долари, за да разберат какво желаем и каква част от него могат да ни продадат. От гледна точка на собственото ни съществуване вниманието е фундаментална част от самата ни същност, но от гледна точка на субектите, които ни заобикалят, нашето внимание е като златото в планинския ручей, като нефта, бликнал на повърхността.

Моята професионална практика изисква да си задавам подобни въпроси, но мисля, че всички ние сме изпитвали същото това усещане, поне до известна степен, нали? Процеса на алиенация, или отчуждаване, която изпитваме, когато вниманието ни бъде разделено или отклонено въпреки нашето желание, да бъдем *тук*, но да *не присъстваме*, т.е. да бъдем телом, но не и духом. Обзалагам се, че можете да прекарате дни и нощи в който и да било

по-голям или по-малък град, да спирате непознати, да ги разпитвате и да не откриете дори един сред тях, който да заяви, че е в състояние да фокусира вниманието си прекалено дълго върху определена тема, да остане прекалено концентриран, да желае повече неща, които да го разсейват, да отвличат вниманието му или пък да пожелае да прекара повече време, втрещен в екраните на електронни устройства. Мобилните ни телефони – подобно на уличния трафик например – са постоянен повод за оплаквания, удобен начин да подхванем разговор във фризьорския салон или на опашката в супермаркета. С течение на времето плахите, едва доловими отначало гласове, които ни предупреждаваха, че титаните на електронната индустрия ни предлагат фаустовска сделка, станаха все по-гръмки и достигнаха консенсус: положението е зле, а причината са технологиите, които използваме в нашето ежедневие. Телефоните, които непрекъснато нашепват нещо в ухото ни, ни напрягат до крайност.

Но преди да приемем това за неоспорима истина и да продължим нататък, нека подложим на анализ този бързо оформил се обществен консенсус. Нима човечеството не преминава винаги през подобен цикъл? Нима всяко поколение не смята, че нещата не вървят добре и причина за това са младите? Или че новите технологии (печатарска преса, парна машина и прочие) ще ни донесат гибел?